ION PENIŞOARĂ

# UNELE ASPECTE DIALECTALE ÎN ENTOPICA DOBROGEANĂ*

Pentru a înţelege mai bine diferitele aspecte dialectale ale sistemului entopic dobrogean, considerăm că este necesar să facem mai întâi unele precizări referitoare la populaţia aflată în spaţiul geografic dintre Dunăre şi Marea Neagră.

Românilor băştinaşi din Dobrogea, supranumiţi şi *dicieni*[1], li s-au alăturat în anumite momente alţi români veniţi din celelalte teritorii din stânga Dunării, mai ales din judeţele Ialomiţa, Buzău şi Brăila, aşa-numiţii *cojani,* şi din judeţele vecine ale Moldovei, cunoscuţi sub numele de *moldoveni.* Unii dintre aceştia se refugiau în Dobrogea pentru a scăpa de obligaţiile fiscale şi de îndeplinirea corvezilor şi a zilelor de muncă datorate boierilor, de serviciul militar etc. Alţii veneau ca lucrători sezonieri în timpul muncilor agricole de vară, pe baza unor înţelegeri între domnitori şi Poartă[2]. Acestora li se adăugau români ardeleni, în special cei din satele de pe direcţia Braşov – Făgăraş – Sibiu – Orăştie, zonă în care oieritul a fost întotdeauna ocupaţia principală a localnicilor. Cunoscuţi în Dobrogea sub numele generic de *mocani*[3], aceştia erau supranumiţi după locul de baştină *bârsani, săceleni, brăneni, moroieni, făgărăşani, mărgineni* etc.

Istoriograful maghiar Nicolae Bethlem îi aminteşte pe mocani trecând în Dobrogea încă din anul 1662[4], iar Tratatul de la Kuciuk-Kainargi din anul 1774 cuprindea o clauză specială privindu-i pe românii transilvăneni care păstoreau aici. În sfârşit, un alt val de români (munteni, moldoveni, olteni, bănăţeni) s-au aşezat în Dobrogea în special după anul 1878. Aceştia au fost colonizaţi de către noua stăpânire românească.

---

* Comunicare prezentată la Al X-lea Simpozion Naţional de Onomastică, Cluj-Napoca, 26-28 octombrie 1993.

[1] Denumirea *dician* pare a păstra, după G. Vâlsan (vezi „Graiul românesc”, I, 1927, nr. 7, p. 142 şi idem, *Opere postume,* Bucureşti, 1936, p. 49), ultima amintire a vechii mitropolii de la Vicina-Dicina.

[2] T. Mateescu, *Ţăranii din Moldova şi Ţara Românească la muncile agricole în Dobrogea (sec. XVIII – prima jumătate a sec. al XIX-lea),* în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol»”, XIX, 1972; apud M. Guboglu, *Catalogul documentelor turceşti,* I, Bucureşti, 1960, *passim*.

[3] D. Şandru, *Mocanii în Dobrogea,* Bucureşti, 1946, p. 13.

[4] E. Mateş, *Păstorii ardeleni în Principatele Române,* Arad, 1925, p. 187-188.

*DACOROMANIA, serie nouă, VII – VIII, 2002 – 2003, Cluj-Napoca, p. 193-196*

Toate acestea au făcut ca pe teritoriul Dobrogei să existe un conglomerat de populații (dacă le avem în vedere şi pe acelea de proveniență turcă, tătară, lipovenească, ucraineană, greacă, găgăuză, macedoneană etc.). Nu întâmplător, pentru geograful C. Brătescu, Dobrogea este, din punctul de vedere al populației, „un muzeu etnografic viu”[5], iar pentru antropologul Eugène Pittard, care a făcut serioase cercetări aici, Dobrogea este „un extraordinar mozaic de rase, un magnific laborator de etnografie comparată”[6]. În corespondența dintre agronomul Ion Ionescu de la Brad, care cercetase amănunțit Dobrogea pe la 1850, şi Ion Ghica se arată că „[...] în privința etnografică, nu cred să fie vreo țară mai interesantă decât Dobrogea, în privința felurimii neamurilor ce o locuiesc şi dintre care acum românii au preponderență [...]”[7].

Situația de mai sus este reflectată atât în entopica din Dobrogea, cât şi în toponimie.

Termenii entopici generali de tipul *vale, deal, movilă, baltă, râu, izvor* ş. a. sunt cunoscuți şi în Dobrogea, însă, aici, acestora li se adaugă şi unele dublete (corespondentul lor) din limbile turcă, ucraineană, rusă. Astfel, alături de aceşti termeni apar entopice ca *baír* „deal”, *deré* „vale”, *dag* „munte”, *ghiol* „lac”, *ceatál* „bifurcație”, *bogáz* „strâmtoare”, *ciucúr* „groapă”, *iuc, iuiúc* „vârf de deal” etc., toate de origine turcă; *báhno* „loc băltos”, *bálca* „vale, adâncitură cu apă mocirloasă”, *cosá* „loc pe unde se poate trece o apă cu piciorul”, *crévo (crívo)* „loc unde o apă, un deal, face un cot foarte pronunțat”, *dupló* „gaură în stâncă, scorbură”, *ghírca* „gaură, văgăună ca o grotă”, *hóstra* „vârf ascuțit”, *muhéla (muhélca)* „culme”, *ostrevóc* „grind” sau *hradá, hradénca (hredínca)* cu acelaşi sens ş. a. de origine ucraineană şi rusă. Toate aceste entopice au devenit şi toponime.

În ceea ce priveşte entopicele speciale, care au o răspândire restrânsă, constatăm că în Dobrogea există o mare varietate. Ele sunt întâlnite în acele zone ale Dobrogei unde s-au aşezat populații, în general grupate, provenite din alte regiuni ale țării.

Astfel, se întâlnesc termeni specifici Moldovei, în special în nordul județului Tulcea, ca *bahná, bâtcă, bâlc, beucă, bortă, căuc, cheatră (chetros, chetricea, chetrărie), chept, chicior, chisc, cloacă, colțănuş, custură, găvan, gârlici, holm, hrubă, jidov, jurughiță, mâglă, moghilă, mâlitură, oboială, poală, stiolboană, suşitură, şă, toloacă, țăpuş, toampă, zăplan;* termeni specifici Transilvaniei: *barc, barcău, barcălău, borcut, clop, copârț(ău), cucă, dorângă, dură, durdumeu, geanț, păcui, surduc, tău, tâmpă, țanc, țiglău, toancă, topliță, zănoagă;* termeni specifici Banatului: *bară, bunar, cicioară, cucă, cuculeu, picui, ploştină, pogor, ponor,*

---

[5] C. Brătescu, *Populația Dobrogei,* în *Dobrogea – cincizeci de ani de viață românească,* Bucureşti, 1928, p. 210.

[6] Eugène Pittard, *Les peuples des Balkans,* Genève – Paris, 1920, p. 26.

[7] Victor Slăvescu, *Corespondența între Ion Ionescu de la Brad şi Ion Ghica, 1846–1874,* Bucureşti, 1943, p. 121; cf. şi p. 110.

*potoc, pripor, prislop, surupină, tâlvă, vârv, zapodie, zăton;* termeni specifici Olteniei: *băltină, crivină, gâldan, glămeie, hoagă, hududoi, hunie, janț, japcă, mlacă, padină, prival, rovină, zăpor;* termeni specifici Munteniei sunt mulți și răspândiți pe tot teritoriul Dobrogei.

Fără îndoială că Dobrogea prezintă și termeni cunoscuți numai în zonă, în general de origine turcă-osmanlâie, ca: *alán* „loc neted și deschis, loc în apă fără vegetație”, *alceác* „teren lăsat; jos; vale”, *arcá* „spate, deal rotunjit”, *bataclấc* „baltă”, *cainác* „izvor”, *cairác* „gresie, deal pietros”, *ceai* „pârâu, loc umed”, *cuiú* „izvor, fântână, puț”, *culác* „ureche; vale înfundată, fundătură”, *iailá* „podiș, platou, șes neted pe o înălțime”, *iar* „râpă, prăpastie”, *ová* „câmpie”, *sazlấc* „păpuriș”, *sel* „torent, șuvoi, puhoi”, *su* „apă”, *sulúc* „loc în formă de vas în care se adună apă”, *tepé* „colină, deal”, *tiumséc* „ridicătură, moviliță”, *tombalác* „movilă în formă rotundă”, *zumburlúc* „vale îngustă, neîmpădurită” etc.

În unele localități dobrogene cu populație amestecată apar o serie de termeni specifici cu circulație restrânsă, a căror proveniență este greu de stabilit. Astfel, termenul *cleanț* „stâncă; strâmtoare” se întâlnește deopotrivă în Banat și în Oltenia, *cârșie* „stâncă, vârf stâncos” în Banat și sudul Transilvaniei, *dolină* „vale mică, luncă” în Banat, Oltenia, Moldova și Transilvania, *cioclovină* „vârf, înălțime” în Banat, Oltenia și Transilvania sau *stârmină* „râpă, loc stâncos” în aceleași zone.

Din punctul de vedere al reflectării în toponimie, observăm că, în vreme ce termenii entopici generali, discutați la început, apar frecvent, ceilalți, cu arie restrânsă, specifici diferitelor provincii românești, se întâlnesc mai rar în numele proprii de locuri. În cele ce urmează, vom da câteva exemple:

1) Nume de locuri atribuite de moldoveni: *Căușu* „vale ca o scobitură” (s. Sabangia – TL), *Chetroasa* „pantă” (s. Grindu – TL), *Chiatra* „stâncă” (s. Rachelu – TL), *Chetriceaua* „colț de stâncă pe un dâmb” (s. Garvan – TL), *Chiscu* „deal” (s. Aliman – CT), *Colțănușu* „deal” (s. Casimcea – TL) ș. a.

2) Nume de locuri provenite de la bănățeni: *Cliuci* „trecătoare” (s. Ghindărești – TL), „loc de trecere între grinduri” (s. Grindu – TL), *Ploștina de la Moară* „mlaștină” (s. Osmancea – CT), *Ponoru de pe Dâmb* „loc prăpăstios” (s. Dunărea – CT) etc.

3) Nume de locuri atribuite de olteni: *Hududoiu Ciobanului* „vale” (s. Greci – TL), *Hunia Înclinată* „înfundătură” (s. Osmancea – CT). În localitatea C. A. Rosetti, județul Tulcea, întâlnim foarte multe toponime formate cu termenul *japcă* „loc neadânc în regiune inundată, în care se păstrează apa”. Dăm mai jos câteva exemple: *Japca lu Lampache, Japca lu Tănase, Japca Hărmanilor, Japca Morilor, Japca Mare, Japca Ungurului* etc.

4) Nume de locuri atribuite de către ardeleni: *Barcău lu Mocanu,* „luncă” (s. Osmancea – CT), *Clopu Ascuțit* „vârf de deal” (s. Ion Corvin – CT), *Dorna Păcurarului* „cascadă” (s. Aliman – CT), *Țancu Caprei* „vârf stâncos” (s. Greci – TL) ș.a.

5) Nume de locuri atribuite de populaţia turcă-osmanlâie: *Curú Alceác* „vale” (s. Ion Corvin – CT), *Cará Burún* „deal” (s. Jurilovca – TL), *Cainácu* „izvor” (s. Poarta Albă – CT), *Cuiugiúc Culác* „vale” (s. Băneasa – CT), *Haramí Iuc* „movilă” (s. Cobadin – CT), *Sarấ Iarlâc* „deal” (s. Deleni – CT), *Sulúcu* „loc adâncit” (s. Jijila – TL), *Zumburlúc* „vale” (s. Goruni – TL) etc.

În concluzie, trebuie reţinut faptul că în Dobrogea sistemul entopic este variat şi seamănă foarte mult cu sistemul entopic din restul ţării. Singura deosebire o constituie existenţa unui număr de termeni entopici de provenienţă turco-osmanlâie. O parte dintre ei s-au putut păstra în numele proprii de locuri pe care le folosesc chiar vorbitorii de limbă română, acestea fiind preluate de la generaţiile mai vechi.